

מִנִּיחֵי הַלְשׁוֹן

מדוברת (אנגלית, גרמנית, איטלקית וכו'), שיהא המתלמד יודע את השפה הספרותית, עליו להשתמש בשיטת התרגום. ומעולם לא עלה אפילו על דעת הפדגוגיה המדעית להציע למוד השפות בבתי הספר הבינוניים בשיטה ה"טבעית" הזאת. וברור הוא, כי המצאה זו שהמציאו במחנה הלאומיים בשנים האחרונות והחזיקו בה בעקשנות מרובה גרמה להמעטת דעת השפה העברית. ותמה אני, כי עוד לא עמדו על הקלקול הזה, ועדיין הדבר הפקר, כי יהיה למוד שפתנו ההיסטורית מין "ספורט", בלי להתבונן בתוצאת המנהג המשונה הזה.

ועיקר גדול היה בימינו לדבר עברית. את דעתי בדבר הזה בררתי כבר. אם היו לומדים את השפה העברית וקוראים הרבה בספרים עברים, היה מביא תועלת להתרגל גם בדבור העברי, ב"שגרת הלשון", כי הנסיון מוכיח, שיש כמה תלמידי-חכמים בקיאים הרבה בשפתנו ובספרותנו, אלא מפני העדר ההרגל קשה להם לדבר עברית. ולא זו בלבד, אלא הדבור העברי היה מביא לשכלול יפי-הלשון. בדבר הזה זלזלו הרבה בדורות האחרונים ושבו את הקריאה. הפכו מלרע למלעיל, קלקלו את המבטא ולא דייקו בהברה. די לנו לראות מה שעשו משוררי גליציה בשנות המאה ה"ט, כי חרוזו מלרע במלעיל (למשל, שמים בחיים), קמץ בסגול וכדומה. אלו היו כותבים שירים על מנת שיקראם אדם בפיו וישמיע לאזניו מה שהוא קורא, היו עומדים על השבועים המגונים האלה. אבל הרגילו את עצמם לקרוא בעיניהם ולהברה לא שמו לב. וכן אנו רואים את הקריאה המשובשת בספרי המשנה והתלמוד. שנעשית להם כבר כמעט לטבע שני. הדבור העברי יכול לתקן את המעוות הזה. ומטעם זה יש תועלת באגודות לתחית הדבור העברי. אבל לעשות את השפה העברית שפה

בא"י יש לנו כעת "ועד הלשון", העושה "מלאכה על האבנים", להעשיר את שפתנו ולהחיותה. אמנם אני יודע בדיוק תעודת הועד הזה; אבל אפשר כי החסרון הוא בי. בשעה שיצרו את הועד, בררו, מה יהיה משפטו ובמה יהיה עוסק, ואני דלגתי על הדברים האלה, ובקיאיתי פגומה.

אבל הועד החל כבר לפרסם רשימת מלים עבריות שחדש ויצר. מזה נראה, כי הוא מעין האקדימיה הידועה בפאריז, בבחינת ההשגחה העלינה והאפיטרופוס השליט של השפה העברית. ומכיון שהדבר כן, מוצא אני תועלת בדבר, לברר פעולת הועד, או יותר נכון: אפשרות פעולתו.

ההתחלה היתה תחית הדבור העברי, וממנו יצאה אחרי-כן שיטת הלמוד ה"טבעית", מה שקראו "עברית בעברית". כבר אמרתי במקום אחר, כי אין שיטה זו טבעית, אלא ממש הפך הטבע. אי אפשר ללמד למתחילים דעת שפה, שאיננה שפה מדוברת, ועוד דעת תכונה הספרותית, באותה שפה עצמה, מבלי שנשתמש בתרגום המלות, מבלי שנבאר כונת המליצות ותוכן הענין בשפה המדוברת. אי אפשר לי לציר במחי אפשרות הדבר, כי נער או נערה לומדים ספר ישעיה ומבינים את מליצותיו ואת תכנו הקשה, וכל זה יבאר להם המורה בשפה העברית, שלעת-עתה חסר בה עוד חומר לשוני רב, רצוני: מלות מרובות נחוצות מאד. ההבנה באופן זה תהיה מוטעית, ולי ברור הדבר, כי הבנה מוטעית גרועה הרבה מחוסר-הבנה. מה שראו קצת מורים את השמוש בשיטה הטבעית, זהו רק לגבי שפות חיות שכונת הלמוד היא להמציא למתלמדים ראשית דעת השפה לדבר בה בשוק החיים ולהשתמש בה לצרכי החיים. אבל מי שבא ללמד השפה הלטינית או היונית, ואפילו מי שמלמד למתחיל שפה

אליה תוכן חדש ומושגים חדשים צריכים אנו ליצירות לשוניות, כמו שהיה הדבר נוהג בכל תקופה ותקופה. אין לך דור שהיתה בו יצירה רוחנית - מאיזה צד שיהיה - שלא העשירו בו גם את השפה העברית: המשנה, התלמוד, הספרות הפילוסופית, הפיוט הדתי, הקבלה, החסידות וכו'. ולפיכך גם אנו יוצרים ומחדשים באוצר שפתנו, אלא שיש יצירות בלתי-מוצלחות ואלו לא יתקומו, ויש יצירות מוצלחות, ולאלי יס קיום בספרותנו.

השאלה היא: מי יחדש יצירות לשוניות, ובאיזה אופן תהיינה היצירות הללו? באי-סוברים, כנראה, כי מיסדים "ועד הלשון", שיהיו חבריו "מניחי הלשון", ומומן לזמן יפרסם רשימת מלות שחדש. מובן, כי על כל מלה ומלה ידונו ולבסוף ימנו ויגמרו ברוב דעות, וכאשר יגזור ועד "מניחי הלשון" כן יקום. ומה יהיה, אם האמת כדעת המועטים? ומה יהיה, אם אומר אני, שאפילו מלות שנתחדשו לא רק ברוב דעות, אלא בהסכמה שלמה של כל החברים, אינן מוצלחות לפי דעתי ואין להן מקום באוצר שפתנו? אהיה אני נגדן ומחבל ומחזיק במחלוקת או מה שתמצו, אבל בכל אופן אין גזרה זו מתקיימת.

הלשון מתרחבת ומתעשרת על ידי השמוש ועל יסוד כללים טבעיים, המושגים מתעשרים או מסתעפים ועמהם מתעשרת ומסתעפת גם הלשון. ועל פי התפתחות הלשון אנו מכירים גם את התכונה הנפשית של כל עם ועם, במה הוא מהרהר ומעייץ ובמה הוא עוסק בחייו הרוחניים. יודעים אנו, למשל, בשפה הגרמנית, כמה יצירות לשוניות שנתחדשו במאת השנים האחרונות בספרות הפילוסופית והפוליטית ויותר ממה שאנו מוצאים במלות מחודשות אנו מוצאים בהסתעפות המלות, כי זו מעידה על הסתעפות המושגים. בשעה שיהיו אלו יותר מדויקים, הם מסתעפים ונפרדים, ואז לא תספיק עוד המלה המקובלת למושג זה בכל מה שנסתעף ממנו, ומלות חדשות באות לבטא את כל התולדות של אב-המושג. במקצוע זה יש הבנה עמוקה בספרו של אליעזר (לצרוס)

מדוברת במובן הרגיל - זה לפי דעתי נמנע גמור. עוד לא אירע זה לשום שפה בעולם, אפילו לאיזה דיאליקט, כי יחיו אותה מאחרי שחדלה להיות שפה מדוברת. כלי זכוכית שנשבר שוב אין לו תקנה, ושפה שחדלה התפתחותה הטבעית ופסקה להיות חיה בפי העם, תהיה לפי הדוגמאות ההיסטוריות שפה היסטורית ספרותית, דתית, אבל לא שפה חיה, עממית. באירופה אירע בשנות המאה הי"ט, כי קמו כמה שפות לתחיה, ובדוגמאות האלה משתמשים בעלי התחיה שבנו להקיש גם על השפה העברית. אבל זוהי טעות גמורה. השפות האלה לא חדלו להיות מעולם, אלא היו בפי העם שפות חיות מדוברות, רק התפתחותן הספרותית פסקה, כי לא השתמשו בהן המשכילים בחייהם הספרותיים, ומכיון כי דבר העם בשפתו הלאומית, ואפילו להמשכילים היתה היא השפה המדוברת, חזרו אליה אחרי-כן ועשוה גם לשפה ספרותית. מטעם זה אפשר להאמין כי השפה היהודית תעשה לשפה ספרותית. ובמקצת נהייתה כבר לשפה ספרותית, אלא כי אינה שפתנו הלאומית, ההיסטורית, הנצחית. והרי השפה הגרמנית היא ודאי שפה ספרותית עשירה מאד, ואנו כותבים בה גם עניני היהדות, ועם כל זה אין היא שפתנו הלאומית, ההיסטורית והנצחית. ועדיין אני מחזיק באמונתי, כי זה שכותב אני בעברית יכנס אל אוצר רכושנו הלאומי הנצחי, וזה שכתבתי וכותב אני בשפות לועזיות הוא רק צורך השעה, ואם לא יתורגם עברית בזמנו עתיד הוא להשתכח.

שפתנו העברית היא שפה ספרותית והיא גם שפה לאומית. בה אנו משקיעים את הפעולות הרוחניות הנצחיות של עמנו - וזולת זה היא גם שפת היהדות בבחינת הנצחיות שבה. ובהיות כי לפי הבנתי יש חוק התפתחות ביהדותנו (רצוני: כי אינה, כפי דעת התיאולוגים, אמת דתית קבועה, אלא אמת מוסרית מתפתחת והולכת), ובהיות כי גם חיינו הרוחניים מקבלים תוספת ומתעשרים, על כן צריכה שפתנו גם כן להתפתח מדור לדור. ובשעה שמכניסים אנו

ב"עשרם" זה?

בפרנציה יש, כידוע, אקדימיה משנחת על חדוש השפה. היא מפרסמת מומן לומן את הסכמתה או מחאתה בחדושים האלה, וכדבריה כן יקום. איני יודע, אם יש תועלת בתקנה זו. בענינים כאלה אני בוחר בחירות גמורה ואיני נכנע אפילו מפני האקדימיה. אבל בכל-אופן אין האקדימיה מחדשת מלות ואינה קובעת כללים חדשים בשמוש הלשון, אלא לאחר שהיתה יצירת הלשון תוססת כתהו ובהו, באה היא להמציא צורה לחומר היולי זה. היא מכרעת ופוסקת הלכה.

ובישראל הכל אפשר. נכנסים אנשים כנים וישרים ל"ועד הלשון" ונעשים "מניחי הלשון". מפני מה אפשר דבר כזה בקרבנו? מפני כי הכל בלתי טבעי, מתעקשים הם להאמין ולקבע בלב אחרים את האמונה, כי אפשר להחיות את השפה העברית, לעשות שפה ספרותית, דתית, מדעית, לשפה מדוברת. ועכשיו חסרות כמה מלות, דוקא בצרכי החיים - באים הם ומניחים את הלשון ומצוים או מציעים, כזה או כזה תדברו. ואפילו שתהיה היצירה נכונה, אינה טבעית, מפני שהתפתחות כל שפה היא כהתפתחות כל המציאות האורגנית - ומי יצוה וישפיע עליה? אפשר כי חושבים הם, כי יצירת הלשון היא כהרבת המינים בצמחים ובע"ח, אבל אלמלא היתה אפשרות הרכבה זו מונחת בטבע המינים, לא היתה מצלחת. והשפה אינה בגדר זה. כשם שאי-אפשר "להרכיב" שמות, כך אי-אפשר להרכיב בטויי השפה.

החסרון העקרי הוא בזה, כי לפי דעת רבים אין השפה אלא הסכמות. הסכימו "מניחי הלשון" לקרא לדבר פלוני כך ולבטא מושג פלוני כך. ואין הם יודעים, כי לכל מלה ומלה סגולתה ונשמתה, החומר הוא ביד היוצר ואפשר לעשות בו כלי בצורה זו או אחרת, אבל השפה ביד היוצר, כשם שאין הנשמה ביד

גייגרי: "המקור וההתפתחות של השפה האנושית והשכל". ואלמלא נעשה בקרבנו הכל בשטחיות גרועה כל-כך, היו "מניחי-הלשון" שבנו מטריחים את עצמם ללמד תחלה מספר העמוק הזה, כדי לדעת איך נהוהה השפה האנושית ואיך היא מתרחבת ומתעשרת. בכל-אופן, כשם שאינם קובעים "ועד", כדי להשפיע על התפתחות השכל והתפתחות המושגים השכליים, כן אין קובעים ועד "להניח הלשון". ומניחי הלשון הם בעיני כאנשים החפצים לחדש מעשי בראשית. אבל יש יצירות לשוניות שנתהו בשעת הצורך או על פי שאיפה מזוהר, ואלו אינן מתקיימות, מפני שאינן מתאימות לטבע הלשון. יצירות אלו הן נסיונות שאין להם זכות הקיום. דוגמתן אנו רואים גם ביצירות המציאות האורגנית בטבע, שכמה נסיונות בטלו. איזה צרף חווג במציאות האורגנית (מה שקוראים לפעמים "שעשוע הטבע") נעשה ובטל אחרי-כן. ואני מוצא נסיונות כאלה גם בעולם הדעות והמוסר, ובפרט בהתפתחות ההיסטוריה. אי-אפשר להשפיע על התהוות הענינים, מה שיש לו אפשרות הקיום, יש לו גם זכות הקיום (אפילו בהתהוות ההיסטורית, אלא שבמקצוע זה יש להפוך את הסדר: מה שיש לו זכות הקיום, יש לו גם אפשרות הקיום).

ובנוגע ליצירות לשוניות, הנה ברוב העמים נוהגת בזה חירות גמורה. יחדשו ירחיבו, יעשירו, יבראו - לבסוף יתקים מה שראוי לקיום. לפעמים היצירות מגונות ופוגמות בהרגשה האסתטית. אפשר שילגלו בי, אם אומר, כי מלה עברית בעלת צורה פסולה ומכוערת מצערת אותי צער מרובה, כאלו ראיתי איזה בריה משונה, מכוערת. יצירה זרה בשפתנו מבהלת אותי ממש. אבל עם כל זה הייתי אומר: נחכה ונראה. וכשם שמגונות הן יצירותיהם הלשוניות, מגונים גם מליצותיהם, ציורי-הדבורים שמחדשים בימינו "כדי להעשיר את הלשון". ומה נעשה לבני אדם, המכניסים אשפה חוהמה אל ביתם ושמהים

האמן. שד"ל² טעה, אמנם, וחשב כי השפה היא בגדר הנשוא (עיין הקדמת ספרו "בית האוצר", חלק א'), אבל זוהי ודאי טעות גמורה – השפה היא בגדר הנושא. היא יוצרת ואין היא יצירה.

ובזה באנו להבנת הקלקול העצום שנמצא ב"הנחת הלשון". השפה היא כח מוסרי רוחני יוצר. המושגים השכליים אינם באמת במציאות בלי השפה. המושגים הם רק בהכנה וכאשר ימציאו (או יותר נכון: ימצאו) להם המלות הראויות, הם יוצאים מכח אל הפועל, ואז הם נבראים. השפה היא אמת-המדה של הכח החושב וצורת המחשבה.

עכשיו נראה דוגמא מן המציאות. ההמון בארצות הצפון והמזרח משתמש במלה המונית "המנ-טאשען". מה טעם למלה זו? זהו עסק למחקר הפסיכולוגיה העממית, שאין כאן מקומו. בכל-אופן לא נכנסה מלה זו (ועמה גם המושג ההמוני) לא אל שפתנו, שהיא שפה אצילית כל-כך, ולא אל שאר השפות שידברו בהן יהודים. באו "מניחי הלשון" בא"י וזכו אותנו במלה עברית חדשה: "אזני המן". המלה ההמונית הזאת מנקרת מהעת ההיא במחי וצורמת את אזני. כאשר ראיתי את החדוש הזה, אמרתי לעצמי: אין אלה מרחיבי שפתנו, אלא אנשי לצון (סלחו לי על הבטוי הקשה הזה). אבל אחרי-כן חזרתי מדעתי ואמרתי, כי האשם בנו. לא היו מושיבין, בזמן שבית המקדש היה קיים, בסנהדרין, אלא אנשים בקיאים בשבעים לשון. אלו היינו מאמינים, אפילו, באפשרות הרחבת הלשון באופן מלאכותי,

הלא בכל אופן ברור הוא כי מרחיבי הלשון צריכים שיהיו מעמיקים בפילוסופיה של הלשון, אסתטיים מובהקים, פילוסופים, טבעיים, היסטוריונים וכו' וכו'. ועוד אנו אשמים בדבר, כי עשינו את עולמנו הלאומי הפקר. הלשון היתה מתעשרת ומתרחבת על ידי השמוש בה, כלומר: בכל אוצרה; ודבר זה צריך שיעשה על ידי סופרים המשתמשים בשפתנו. עכשיו קם לנו דור של סופרים, שאינו שליט אפילו בחלק העשירי של הרכוש הלשוני. את התנין אינם לומדים, בספרי המשנה, התלמוד, המדרש וכו' אינם בקיאים, ספרי הפילוסופיה זרים להם – והם כותבים. איני רב בהם, יכתבו מה שיכתבו. אבל כי אין סופרים כאלה מעשירים את שפתנו זה מובן מעצמו. ובהיות הדבר כן, עמדו והקילו לעצמם את העבודה: העמידו ועד של מניחי הלשון, מעין "פבריקה" לחדוש המלות – ובפבריקה זו חושבים, כי שפתנו לא תתקיים במלואה, אם תחסר בה המלה "אזני-המן".

איני מזלזל בחשיבות "ועד הלשון" בא"י, אשר יכול היה לשמש לנו כמין אקדימיה של הלשון העברית. אבל לפי דעתי צריך אותו הועד לבקש לו תפקיד אחר ולא זה של חדוש המלות והמצאות. ודבר שאינו צריך להאמר, כי אין תועלת בהכנסת יסודות ז'רגוניים אל שפתנו הספרותית. ואפילו בדבור העברי יכולים אנו לותר על כל היסודות ההמוניים. מה היה משפט "ועד הלשון" לפי תביעותי – אני מפרט במאמר מיוחד.

"הצפירה" תרע"ב, גיל' 56

2. שמואל דוד לוצטו (תק"ס-תרפ"ו), חוקר המקרא, הפיוט והלשון.